Osmanlı Devletinin Zımpara Madenleri Hakkında Bir Tetkik (1908-1918) An Investigation About The Emery Mines of Ottoman Empire (1908-1918)

Dr. Nesrin KANBEROĞLU
(ORCID: 0000-0001-5614-9224)

Öz: Devletler için önemli ekonomik kaynaklardan biri olan madenler Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde savaş mühimmatı ve para basımı gibi işlerde kullanılırken 1800'lü yıllardan itibaren sanayi hammaddesi, enerji üretimi ve ihracatı yapılacak ürün olarak değerlendirilmiştir. Avrupa'da kıymeti çok daha erken dönemlerde anlaşılmış olan madenler, Osmanlı Devleti'nin sanayi konusunda Avrupa'dan geri kalması sebebiyle devletin tam manasıyla yararlanamadığı kaynaklar olmuştur. Sanayi Devrimi'ni yaşayan ve bu konuda atılım yapan batılı devletler, kendi madenlerinden olduğu gibi maden barındıran gelişmemiş ülkelerin kaynaklarından da faydalanmıştır. Zaman zaman da endüstrisi gelişmemiş devletler maden aranması konusunda yabancılardan yardım istemiştir. Amerikalı bilim adamı Dr. John Lawrence Smith'in 1840'lı yıllarda, Aydın Vilayeti'nde keşfettiği zımpara rezervlerinin ortaya çıkması da böyle olmuş, hükümetin talebi üzerine maden arayan Dr. Smith zımpara rezervlerini bulmuştur. Bu buluş Amerika'daki zımpara rezervlerinin bulunmasını da sağlamıştır. Aydın'da bulunan rezervler, dünya zımpara piyasası üzerinde de sarsıcı bir etki yaparak fiyatların ucuzlamasına etki etmiş, zımpara ihracatı üzerinde neredeyse tek olan -Yunanistan- Naxos Adası tekelini kırarak dünyanın en iyisi unvanını almıştır.

Anahtar Kelime: Zımpara, Dr. John Lawrence Smith, Abbott, Aydın, Maden

Summary: The mines are one of the most important economic sources for the states. In the early periods of the Ottoman Empire, mines were used for war ammunition and money printing and from 1800s, used for industrial raw material, energy production and exportation. Due to the lagging of the Ottoman Empire from Europe in the industry, the mines were the sources that Ottoman Empire could not fully benefit from. The Western states, experiencing and making progress in the Industrial Revolution, have also benefited from the resources of the undeveloped countries that have mines as well as their own mines. From time to time, the underdeveloped states have requested help from foreigners for searching mines. Dr. John Lawrence Smith, an American scientist seeking mining at the request of the government, found emery reserves in the province of Aydın in the 1840s. This invention also provided the discover of emery reserves in the United States. The reserves in Aydın, became the best emery mine on world, made a shocking effect on the world emery market and broke the monopoly of Naxos Island(Greece) on emery exportation.

Keywords: Emery, Dr. John Lawrence Smith, Abbott, Aydın, Mine

Giriş

Geçmiş hayli eskilere dayanan madencilik -ve madenler- pek çok devlet için olduğu gibi Osmanlı Devleti için de önemli maddi kaynaklardan biri olmuştur. Geniş bir coğrafyaya hâkim olan devletin neredeyse her yanı çeşitli madenler ile çevrili olmuş, maden bakımından zengin olan ülkede magnezyum, kömür, linyit, simli kurşun, altın, gümüş, zımpara, demir, bakır, krom, boksit vb. onlarca cevherin varlığı konuyu araştırmacılar açısından ilgi çekici kılmıştır. Bu yüzden uzun yıllar içinde madenlere dair onlarca çalışma yapılmıştır. Kendi konu çerçeveleri içinde oldukça değerli bilgiler sunan bu çalışmalar alana büyük katkı sağlamış

olmasına rağmen ülkedeki maden çeşitliliğinin fazlalığı ve maden tarihinin eskiliği madenleri hala çalışılmaya muhtaç alanlardan biri yapmaktadır.

1908-1918 yılları arasındaki süreci kapsayan zımpara madeni konusu da bu boşluğu doldurmak amacıyla ele alınmıştır. II. Meşrutiyet Dönemi maden ve madencilikine dair değerli çokça çalışma yapılmıştır, ancak özellikle zımpara madenini ele alan çalışma yok derecesindedir. Nitekim merakımızı celbeden Zımpara madenleri ülkenin hangi bölgelerindeydi? Bu madenlerin imtiyazları kimlere verilmişti? Bu imtiyazlar verilirken devlet, Osmanlı tebaası ya da yabancı devlet tebaası yahut Müslüman – gayrimüslim ayrımı yapmış mıydı? Çıkarılan madenler nerelere kimlere ihraç ediliyordu? I.Dünya Savaşı’nın çıkması bu ihraçları nasıl etkilemişti? Ya da savaş, verilen maden imtiyazları üzerinde değişikliğe neden olmuş muydu? gibi sorulara cevap verilmemiş olması bu çalışmanın çıkış noktaları olmuştur. Bu sorulara cevap verebilmek için de öncelikle Başbakanlık Osmanlı Arşivi taranmıştır. Özellikle imtiyaz, fesih ve ihracat konusunda temel alınan arşiv belgeleri, kanunların yayınlandığı Düstur başta olmak üzere dönemin basın ve anıları ile desteklenmeye çalışılmıştır. Makale, tez, kitap gibi telif eserler de incelenmiştir, ancak gerek Anadolu’daki zımparanın keşfi gerek maden imtiyazı konusunda Osmanlı vatandaşı olmayan kişiler ön planda olduğu için, yerli çalışmaların yanında yabancı eserler de önemli bir yer tutmuştur.

1. Osmanlı Ekonomisi

Osmanlı Devleti 16. Yüzyılın sonlarına doğru iktisadi bir bunalım yaşamaya başlamıştır, bu bunalım bölgesel farklılıklarla birlikte 17. Yüzyıl boyunca devam ederek özellikle kırsal alanları etkilemiştir. İktisat tarihçileri bu yüzyılda yaşanan iktisadi daralmanın boyut ve nedenlerini yeterince anlayamamış olsalar da, bu bunalımın derinleşmesindeki faktörleri sıralamışlardır. Uzun süre bastırılmayan Celali isyanları, bu isyanların bastırılmayışi sonucu oluşan güvensizlik ortamı, mali sıkıntılar sebebi ile devletin yeni uygulamaları, vergi toplayan kesimin üretici üzerindeki baskıları, Avusturya ile yapılan savaş sonunda imzalanan Karlofça Antlaşması, bu savaşla birlikte devletin ilk kez büyük topraklar kaybetmesi... Bu bunalımlar Osmanlı Devleti’nin merkezi gücünü zayıflatmıştır. 17.,18. Yüzyıllar boyunca Osmanlı Devleti merkezi gücünü kaybederken Batı Avrupa’da ise merkezi devletler güçlenmeye başlamıştır. Buna karşın yaşadığı sıkıntılara rağmen Osmanlı Devlet’i 18. Yüzyılın büyük kısmında ekonomik anlamda genişleme ve canlılık eğilimi içinde olmuş, kendi nüfusunu besleyip, giydirdiği gibi kendine yeten bir iktisada sahip olabilmıştır. Avrupa ile yapılan ticaret hacmi, imparatorluğun toplam üretim ve tüketim hacmi yanında oldukça sınırlı kalmıştır. Ancak Avrupa’da yaşanan Sanayi Devrimi sonrasında yani 19. Yüzyılda Avrupa mamul malları Osmanlı pazarlarını istila etmiştir¹. Bu yüzyılın başı için sermaye birikimi, üretim düzeyi ve teknolojik değişiklik açısından Osmanlı Devleti tanımlanacak olsa doğru sözcük “durgunluk” olur².

Osmanlı Devleti’nin Batı Avrupa ülkeleri ile yaptığı 1838 tarihli Serbest Ticaret Anlaşması ise kötü sonun başlangıcı olmuştur³. Bu anlaşma Osmanlı Devleti’nin bağımsız gümrük politikasını ortadan kaldırmıştır. Devlet bu anlaşmadan önce Yedi-i Vahit olarak adlandırdığı düzende, herhangi bir malın bir bölgedeki dış ticaretini, özellikle de ihracatını özel bir kişinin tekeline bırakabiliyordu. Aynı zamanda hammadde ya da gıda maddesi darlığı yaşandığı zamanlarda malların ihracatını yasaklayabiliyor, özellikle savaş dönemlerinde maliyeye ek gelir sağlamak amacıyla dış ticarete olağanüstü vergiler uygulayabiliyordu.

¹ Şevket Pamuk, *Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s.178-179.

² Şevket Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1994, s.11.

³ *Türkiye Cumhuriyetinin Yetmişbeşinci Yılında Aydın*, Aydın Valiliği, Aydın, s.66.

Ancak bu anlaşma ile artık bunu yapma imkânı ortadan kalkmıştır⁴. Üstelik yerli ve yabancı tüccarlar bu anlaşmadan önce mallarını ülke içinde bir bölgeden başka bir bölgeye taşıırken %8 oranında bir iç gümrük ödüyordu bu miktar anlaşma sonrası da aynı kalmakla birlikte yabancı tüccara bu zorunluluk ortadan kaldırılmıştır⁵. İhracatta uygulanan vergiler ise %12'ye çıkarılırken, ithalata uygulanan vergiler %5 olarak saptanmıştır. Osmanlı Devleti bu anlaşma ile gümrük vergilerini öncekinden aşağı çekmiyordu ancak kendi gümrük vergilerini Avrupa ile birlikte saptamayı kabul etmiş oluyordu. Yani artık bağımsız bir dış ticaret izleyebilme hakkına sahip değildi⁶.

İhracat ve ithalat vergisi arasındaki büyük fark dış ticaret açığının da büyümesine neden olmuştur. Ülkede henüz makineleşme yoksa da tekstilden, metale kadar yerli sanayi yok olma raddesine varmıştır. Bu olumsuzlukları gidermek amacıyla -az sayıda- fabrikalar kurup ithalat ve ihracat rejiminde iyileştirmeye gidilmişse de bunların çok uzun vadelerde yapılmış olması beklentilerin gerçekleşmesini engellemiştir. Devlet 160 kadar imalat sanayi de açmış ancak kamu fonu ve yönetimine dayanan bu işletmeler ithalatın yarattığı rekabetle mücadele edemeyerek tek tek kapanmıştır. Üstüne, yaşanan savaşların yarattığı mali sıkıntılar sonunda alınan Muharrem Kararnamesi ile Düyun-u Umumiye kurulmuş, batılı devletler Osmanlı'dan alacakları için devletin gelirlerine el atmıştır. Son yıllarını Düyun-u Umumiye ile geçiren devletin II. Meşrutiyet Dönemi dâhil, sanayisinin %75.3'ü gayrimüslim ya da yabancı vatandaşlara ait olmuş, kalan %24.7'si ise devlete ait askeri fabrikalardan oluşmuştur⁷. Yabancı yatırımcılar yalnız sanayi alanında değil demiryolları, limanlar, -su, gaz vb. hizmetlerle- belediye hizmetleri, bankacılık, sigortacılık, ticaret ve hatta madencilikte de aktif olmuştur⁸.

Ekonomi için önemli gelir kaynaklarından olan madenler keşfedildikleri andan itibaren yaşamın hemen hemen tüm alanına girmiş, Sanayi Devrimi'nin yaşanmasıyla bu önem artarak büyümüştür. O kadarki madenler dünyanın siyasi, ekonomik ve hatta askeri açıdan değişim geçirmesinde etkili bir yere sahip olmuştur. Bundan dolayı bazı toplumlar, refah düzeylerini arttırmak amacıyla dünyanın çeşitli yerlerindeki madenleri arayıp onlardan faydalanma yoluna gitmiştir. Osmanlı Devleti de, -geri kalmış teknolojisi nedeniyle- kaynaklarından büyük oranda faydalanılan devletler arasında yer almıştır⁹. 1870-1898 yılları arasında hükümete yılda ortalama 10 kadar maden arama talebi gelirken madencilik zaman içinde önem kazanması sebebiyle bu sayı 1898-1900 arası 139'a, 1900 sonrası ise çok daha yüksek bir rakama ulaşmıştır. O kadar ki 1900'lü yılların başında krom, nikel, kil, lüle taşı en önemlisi de kömür daha önce hiç olmadığı kadar çok çıkarılmış, 1900-1910 arası çıkarılan madenler öncekilerin iki katına ulaşarak 600 bin küsur tondan 1.2 milyon tona ulaşmıştır¹⁰. Bu madenleri işleten çok miktarda yabancı mevcut olmuştur, madenleri çıkaran yabancı şirketler devlete ödemesi gereken vergiyi verip çıkardıkları madenlerin neredeyse tamamını yurt dışına ihraç etmiştir.

⁴ Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık*, s.16-17.

⁵ Osmanlı vatandaşları 1874 yılına dek kara taşımacılığı için, 1890 yılına dek de deniz taşımacılığı için iç gümrük ödemeye devam etmiştir. Bkz. *Türkiye Cumhuriyetinin Yetmişbeşinci Yılında Aydın*, s.66.

⁶ Devletin ihracattan aldığı vergi Dünya Savaşı çıkana dek %1 düzeyinde kalmış, ithalattan aldığı vergi ise Osmanlı yöneticilerinin çabaları neticesinde biraz artmıştır. 1861'de %5'ten %8'e, 1905'te %11'e, 1908'de %15'e çıkarılmıştır. Devlet, 1838 Anlaşmasını ancak Dünya Savaşı çıkınca kenara itip bağımsız bir dış ticaret izleyebilmiştir. Bkz. Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık*, s.17-18.

⁷ *Türkiye Cumhuriyetinin Yetmişbeşinci Yılında Aydın*, s.66-67.

⁸ Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık*, s.69.

⁹ Mehmet Bayartan, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Madenlerinin Coğrafi Dağılışı", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, C.10, S.1, 2008, ss.137-155, s.139.

¹⁰ Donald Quataert, "19. yy'da Osmanlı Devleti'nde Madencilik", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 4. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, ss.913-916, s.915.

Yabancılar Balya – Karaaydın(Fransız), Ereğli Kömür Madenleri (Fransız), Ergani Bakır Madeni (Alman- Fransız), Türk Petrolleri Şirketi (Alman- İngiliz) gibi çeşitli maden şirketleri kurmuştur¹¹. I. Dünya Savaşı'nın çıktığı bu yüzden neredeyse madencilik durma seviyesine geldiği 1914 yılının başlarına dek madencilik konusunda Osmanlı Devleti'nden faydalanan ülkeler arasında %73.5 ile Fransa ilk sırayı alırken onu %16.5 ile İngilizler takip etmiş, Almanlar %6.4 ile 3. sırada yer alırken kalan %3.7'lik yabancı sermaye de diğer ülkelere ait olmuştur¹².

2. Osmanlı'da Maden Hukuku ve İşleyişi

Devletin kurulduğu ilk günden beri para basımı, savaş mühimmatı gibi aletlerin yapımında kullanılan madenlerin işletilmesi ilk zamanlar mukataa sistemine dâhil olup, genellikle emaneten idare edilmiştir. Hazine-i Âmire tarafından gönderilen kişiler tarafından idare edilen madenler 1736 yılından itibaren Darphane Nezareti'ne bağlanmıştır. 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilanı ve getirdiği yeni düzenlemeler neticesinde ise Maliye Nezareti'ne geçmiştir. Az sayıda olmakla birlikte kişisel işletmeler de mevcut olmuştur¹³. Devletin madenler hakkındaki ilk düzenlemesi ise 28 Mayıs 1861 tarihli Maden Nizamnamesi olmuştur. Madenlerin “mevadd-ı madeniye” ve “mevadd-ı gayr-ı madeniye” olarak sınıflandırıldığı nizamname ile maden arama ruhsatları belli bir prosedüre bağlanırken, imtiyaz alan kişilerin ödeyecekleri vergiler, maden üretilirken uyulması gereken kurallar da belirlenmiştir. Kişi kendi arazisinde maden aramak isterse bunun için izin almasına gerek yoktu, ancak kendi arazisi değilse devletten izin ve ruhsat alması gerekiyordu. *Taharri ruhsatı* olarak adlandırılan maden arama ruhsatlarının süresi iki yıl olarak belirlenmiş ancak işletmeyle ilgili süre açısından kesin sınırlar çizilmemiştir. Ayrıca 1861 düzenlemesi ile Osmanlı vatandaşı olmayan kimseler de ortaklık vasıtasıyla madenlerde hissedar olabiliyordu¹⁴. 1867 yılında Osmanlı tebaası olmayan kişilere Osmanlı Devleti'nde toprak alımına dair izin çıkmasıyla 1869 yılında yeni bir Maden Nizamnamesi hazırlanmıştır.

Yeni nizamname büyük oranda 1810 tarihli Fransız Maden Kanunu'nu temel alan bir düzenleme olmuş¹⁵ madenler “maadin-i asliye”, “maadin-i sathiye” ve “taş ocakları” olmak üzere üç kısma bölünmüştür. Ayrıca bu sefer maden işletmesi konusunda süre de belirlenmiş maden işletme imtiyaz süresi 99 yıla çıkarılmıştır¹⁶. Bu denli uzun bir sürenin belirlenmiş olması madenin araştırılıp ortaya çıkarılması, ardından ihraç edilmesi, işlenmesi vb. işlemlerinin uzun süreç almasıyla ilgili olsa gerek. Devlet gün geçtikçe madencilik konusunda daha tecrübeli hale gelmiş, madenlerin ortaya çıkarılmasına dair kullanılan araç gereçler gelişim göstermiştir, ayrıca madenlerin önemli bir gelir kaynağı olması nedeniyle 1887 yılında Nafia Nezareti'nin içinde bir de Maden Departmanı kurulmuştur¹⁷. Aynı yıl yeni bir Maden Nizamnamesi de hazırlanmıştır. Bu nizamnameyi farklı kılan noktalar ise daha önce, kendi arazisinde maden arayacakların izin almasına gerek görülmezken bu durumun değiştirilmiş olmasıdır, kişilerin kendi arazilerinde de olsa maden araması yapmadan önce mahalli idarecilere haber verilmesi istenmiştir. Bu değişikliğin iyi tarafı kişi, madeni bulursa bu resmi olarak kayıtlara geçeceğinden, madenin oradaki mucidi sayılacak, böylelikle eğer madeni daha

¹¹ Jaques Thobi, “Osmanlı Devleti'nde Yabancı Sermaye”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 3. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, ss.724-739, s.738.

¹² Pamuk, *Osmanlı Ekonomisinde Bağlılık*, s.69

¹³ Fahrettin Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, Ankara 1997, s.10-12.

¹⁴ BOA, C.DRB. 41/2044

¹⁵ Stanford J. Shaw, “The Nineteenth – Century Ottoman Tax Reforms and Revenue System”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol.6, No.4 (Oct.,1975), pp. 421-459, s.434.

¹⁶ I. Tertip Düstur, II. Cilt, s.318- 337

¹⁷ Stanford J. Shaw, *agm*, 59, s.434.

sonra başkası işletecek olursa madeni bulan kimseye *mucitlik hakkı* ödeyecekti. Yine yeni düzenlemeye göre maden mültezimlerinin ödeyeceği vergiler arttırılmış, 1869 yılında dönüm başına yıllık 5 para olan Resm-i Mukarrer 10 kuruşa çıkarılmıştır¹⁸. 1901 yılında 78. Madde ile taş ocakları ve taharri hakkında ufak tadiller yapılmışsa¹⁹ da Osmanlı Devleti'nin hazırladığı ve II. Meşrutiyet Dönemi de kullanılan geniş ve ayrıntılı son nizamname 1906 tarihli Maden Nizamnamesi olmuştur.

Bu nizamnamede yeni hüküm ve bazı değişiklikler olmakla birlikte, maddelerin bazıları olduğu şekilde korunmuştur. Madenlerin tasnifi, yabancıların maden ihalesi alabilmeleri, madeni keşfedene verilecek mucitlik hakkı - meblağı, madene ait 1/5000 ölçekli haritanın imtiyaz talep eden kişiler tarafından tanzim ettirilmesi, ihalelerin gazetelerde ilanı gibi hükümler değişmeden kalmıştır. Ancak imtiyaz için bürokratik işlemlerin süresi bir yıl ile sınırlandırılmıştı, bu durum yabancı müteşebbislerin “işlemler uzun sürüyor”²⁰ şeklindeki eleştirilerine son vermek amacıyla yapılmıştır²¹.

Arama ruhsatlarının verilişi, keşif bölümleri, yabancıların arazide maden dışında hakkı olmaması gibi hükümler ise yapılan yenilikler arasındaydı. Arama ruhsatı verme yetkisi önceki düzenlemelerde olduğu gibi madenin bulunduğu bölge valiliklerine bırakılmıştı ancak eğer valilik arama ruhsatını uygun görmez ise talepte bulunan kişi ya da şirket Babiâli'ye başvurabilecekti. Ve eğer tüm muameleler sekiz ayda tamamlanmış olmazsa vilayetin verdiği ruhsat geçerli olacaktı. Ancak arama yapılan arazide askeri, dini ve devlete ait olan yapıların zarar göreceği anlaşılırsa izin verilmeyecekti²². Dikkat çeken bir diğer yenilik ise maden mülteziminin maden arazisinde maden dışında hiçbir üretim yapamayacak olmasıydı. Bundaki amaç mültezimin madenle ilgisi olmayan ağaç vb. ekim yapmasına ya da bina dikerek daha sonra hak talep etmesine engel olmaktı. Osmanlı Devleti özellikle yabancılar konusunda temkinli olmak istediğinden –daha evvel de talep ettiği gibi- yabancıların yanlarında çalıştıracakları işçilerin mühendis ve ustabaşılarının dışındakilerin Osmanlı tebaası ve yöre ahalisinden olmasına dikkat ediyordu²³.

1869 yılında üç kategoriye bölünmüş olan madenler 1906 Maden Nizamnamesi'nde de “maadin-i asliye”, “maadin-i sathıye” ve “taş ocakları” ismiyle üç kategoride yerini almıştı. Zımpara madeni, yerin derinine doğru damar, tabaka ya da yığın halde bulunan madenleri kasteden “maadin-i asliye” grubundan olmuştur. Ahkâm-ı umumiye göre maadin-i asliyenin işletilmesi 99 seneliğine ihale edilmiş olmakla birlikte krom, zımpara ve boratlı maddeler ve buna benzeyen, damar halinde olmayıp bütün yığınlar halindeki madenler için 40 ila 99 sene arasında imtiyaz verilecek, bu gruba giren madenlerin hâsılat-ı gayri safisinden de %10'dan %20'ye kadar istifa edilecekti²⁴.

¹⁸ I. Tertip Düstur, V. Cilt, s.886-904.

¹⁹ I. Tertip Düstur, VII. Cilt, s.673-690

²⁰ W.S. Monroe'ye göre ülke zengin maden rezervlerine sahip olmasına karşın hükümetten izin almada yaşanan zorluklar nedeniyle ülkede madencilik de yapılamıyordu. Ayrıntılı bilgi için bkz. Will Seymour Monroe, *Turkey And The Turks: An Account of The Lands, The Peoples, And The Institutions of The Ottoman Empire*, G.Bell & Sons, London 1908, s.152.

²¹ Özkan Keskin, “Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906)”, *OTAM Dergisi*, S.29, Ankara 2011, ss.125-148, s.136

²² II. Meşrutiyet Dönemi'ne ait belgelerdeki yazışmalarda zaman zaman buna rastlanmaktadır. Yöneticiler maden için izin vermeden evvel askeriye'nin görüşünü alır, askeriye'den olumlu bir yanıt gelmesi halinde gerekli izni verirdi. Örnek için bkz. İ.İMT. 8/4

²³ Keskin, *age*, s.136.

²⁴ I. Tertip Düstur, VIII. Cilt, s.439-450.

1906 tarihli Maden Nizamnamesi'ne göre madenlerden alınacak vergiler şöyledir²⁵:

Tablo 1. Madenlerin ihalesi sebebiyle bir defaya mahsus alınan harç ve vergiler

Vergi Türleri	Meblağ
Taharri (araştırma) ilmühaberi harcı	390–500 kuruş
Araştırma ruhsatı harcı	500–1500 kuruş
Ferağ ve devir harcı	250–750 kuruş
Tahlil harcı (donanım ile birlikte)	530 kuruş
Ferman harcı (donanım ile birlikte)	5.300–21.200 kuruş

Tablo 2. Madenlerden alınan yıllık vergiler

Vergi Türleri	Meblağ
Rüsum-ı Mukarrere (sabit vergi)	Her 10 dönüm için 10,6 kuruş
Rüsum-ı Nisbiyye (oransal vergi)	Yığın halinde olan madenin satış fiyatı üzerinden %10,6 kuruş – 20,6 kuruş Damar halinde bulunan madenin satış fiyatı üzerinden %1,6 kuruş – 5,6 kuruş

Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla zaman zaman dönemin ihtiyaçları doğrultusunda bu vergilere ek de yapılmıştır²⁶. Balkan Savaşları nedeniyle başkent İstanbul başta olmak üzere Anadolu topraklarına büyük bir göç dalgası yaşandığında ekonomisi zayıf olan devlet, muhacirleri mağdur etmemek için madenlere iane adı altında yeni bir vergi eklemiştir. Muhacirin İskân İanesi olarak geçen ve bir defaya mahsus alınan bu meblağ 100 adet Osmanlı altınından ibaret olmuştur²⁷.

Belgelerde sıklıkla rastlanılan iki belge türü olmuştur, bunlardan biri *taharri ruhsatı* diğeri ise *işletme ruhsatıdır*. Taharri ruhsatları madenin henüz varlığı bilinmezken madenin keşfi için verilen, işletme ruhsatı ise madenin keşfinden sonra araziden maden çıkarılması için verilen belgelerdir. Taharri ruhsatına sahip mültezim, madeni bulduğu takdirde işletme konusunda önceliğe sahip olmuştur²⁸. Eğer keşif söz konusu olursa, çıkarılan cevherin bir kısmı vilayetteki maden mühendisi tarafından mühürlenmiş torbayla Maden İdaresi'ne gönderilmek durumundaydı. Maden İdaresi cevherin saflık derecesini kontrol ederek onun toprak altından çıkarılıp çıkarılmamasına karar verirdi. Arama kazılarında amaç madenin yer

²⁵ Muharrem Öztel, *II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Maliyesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2009, s.106-107; 1906 düzenlenmesinden önce devletin aldığı maden vergileri için bkz. Abdurrahman Vefik Sayın, *Tekâlif Kavaidi*, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999, s.573-580.

²⁶ Madenden alınan diğer vergiler için bkz. Öztel, *age*, s.108-109.

²⁷ Büyük küçük demeden ihale edilen madenler için aynı meblağ alınmaktaydı. Örnek için bkz. DH. MKT. 2892/46

²⁸ Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Savaş Yayınları, Ankara 1982, s.128

aldığı damarın durumu, yönü ve büyüklüğünü belirlemek olmuştur. Maden mültezimi bu konu hakkında bir rapor ve 1/5000 ölçekli bir harita hazırlayarak önce vilayete oradan da İstanbul'a iletirdi. Haritalar muhakkak askeriye de gönderilir yapılacak kazının askeri açıdan bir mahsuru olup olmadığı sorulurdu. Her şey uygun görülürse mültezim adaylarının madeni işletmesi için maden mukavelenamesi hazırlanırdı. Devlet ile mültezimler arasında karşılıklı yükümlülüklerin belirtildiği bir müsvedde hazırlanarak belgeler önce Şura-yı Devlet'e havale edilir, Tanzimat Dairesi'nde görüşülen müsveddelerde Maden Mevzuatı ve kamu yararına aykırı bir durum yok ise hükümetin de izniyle madenin işletilmesi mültezime verildi²⁹.

Madenlerin işletilmesi konusunda arama ruhsatı sahibi olup madeni bulan kişiye öncelik verilmekle birlikte bunun dışındakiler için müzayede usulü izlenmiştir. Daha doğrusu II. Meşrutiyet Dönemi'nde bu duruma rastlanmaktadır. Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde müzayedesiz biçimde maden imtiyazı almak mümkün olmuştur. Ancak II. Meşrutiyet'in ilanından sonra madenlerin müzayedesiz verilmemesi hususuna dikkat edilmiştir. Aydın'ın Karacasu mevkiinde zımpara madeni bulunmuştur. Bu madeni işletmek için Kurtzade Akif Bey isimli vatandaş dilekçe vermiş, imtiyazın bu kişiye verilmesi için de Sultan Abdülhamid Dönemi'nin bakanlarından Selim Melhame Paşa aracılık etmiştir. Ancak Meşrutiyet idarecileri buna izin vermeyerek, *eskiden müzayedesiz, ihalesiz madenlerin işletmeye verilmesi mümkün olmuşsa da artık durumun değiştiğini ve kanuna uygun davranılmasının şart olduğunu* dile getirmişlerdir³⁰.

1913 yılı ve 1915 yıllarında Maden Nizamnamesi'nin 5.,10.,17., 23., 49. ve 58. Maddelerinde düzenleme yapılmıştır³¹, bu düzenlemede dikkat çeken nokta fermanın verilmesinden itibaren maden mülteziminin altı ay zarfında imtiyaz harcını ödeme zorunluluğu aksi takdirde imtiyazının feshedileceği kısmı olmuştur. Nitekim II. Meşrutiyet Dönemi fesişlerinde bu maddenin işletildiği sıklıkla görülmektedir.

Maden hukuku ile ilgili tüm işlemler bitip, sırayla tüm işlemler yapıldıktan -numunesi başkente gönderildikten, orada yapılan incelemeler sonunda işletilmesine karar verilip, bunun için biriyle mukavele yapıldıktan- sonra madenler kazılmaya hazır hale gelmiştir. Madende izlenen metot, teknoloji gelişmediği için basit yollu olmuştur. İçine, tünellerle girilen madenlerdeki cevherler kazmalarla dışarı çıkarılır, bu cevherler büyükse çeşitli kablolarla yük hayvanlarına bağlanır, daha ufak boyutlu ise çuvalara³² koyularak yük hayvanları vasıtasıyla en yakın kasaba ya da tren yoluna götürülürdü. Nitekim Aydın'da çıkarılan zımpara madenleri de yük hayvanları vasıtasıyla İzmir- Aydın Demiryollarına ulaştırılmış, trene yüklendikten sonra da ihraç edilmesi için İzmir Limanı'na götürülmüştür³³. Kurşun gibi bazı madenler ise çıkarıldıkları bölgede fırınlara atılmak suretiyle işlem görmüştür. Ancak teknoloji gelişmediğinden madenciliğin basit yollardan yapılmış olması madenlerde çalışmanın kolay olduğunu düşündürmemeli, aksine madenlerde çalışma koşulları, 1910 yılının Mayıs ayında Bulgar Dağı'ndaki simli kurşun madenlerini ziyaret eden Ahmet Şerif'in anlattıklarına bakılırsa hiç de iyi değildir:

²⁹ Keskin, *agm*, 138-139

³⁰ BEO 3492/261886, İşin ilginç yanı ise Meşrutiyet'in ilanından birkaç gün sonra görevinden azledilen ve ardından Avrupa'ya firar eden üstelik çeşitli suçlardan soruşturma geçiren bir kişinin firari bulunduğu şehirden imtiyaz için aracılık yapmaya çalışmasıdır. Bkz. İ.OM. 13/15, MV. 120/37, ŞD. 436/98, DH. MKT. 2662/49, BEO 3377/253266

³¹ II. Tertip Düstur, VI. Cilt, s.105-106, II. Tertip Düstur, VII. Cilt, s.602-605.

³² Ahmet Şerif, *Anadolu'da Tanin*, Birinci Gezi, Kavram Yayınları, 1977, s.333.

³³ G. Bie Ravndal, *Turkey A Commercial And Industrial Handbook*, Government Printing Office, Washington 1926, s.144.

“Madenciler kazma ve kürekleriyle mağaralara girerler, içerde don yağı yakarlar. Madenin durumu pek üzüntü vericidir. Gerek cevherin hazırlanış şekli, gerek işlemlerin yapılışı iki bin yıl öncekinin aynıdır. Madenciler de sefalet içinde bulunuyorlar, bir madenin günlük ücreti beş kuruşu geçmez. Hâlbuki o, mağaralarda çalışacak, geçilmez yerlerde yürüyecek ve bütün gün ateş karşısında körük çekecek. Mağaralara inip çıkarken düşmek ve çığ düşmesine uğramak gibi tehlikeler ise devamlı olmaktadır. Madende son derece pislik ve yoksulluk hüküm sürüyor.”³⁴

Üstelik yine yazarın anlattıklarından görülen o ki devlet tarafından işletilen bu maden kâr etmekten çok zarar etmektedir. Madenden elde edilen kurşunun fırınlarda izale edilmesi için civardaki ormandan durmadan ağaç kesilip fırınlar bu ağaçlarla yakılmaktadır, kesilip yakılan ağaç miktarı o kadar çok olmuş ki bölgede ağaç kalmamış o yüzden sınır kasabaya gidilerek o bölgenin ağaçları kesilmeye başlanmıştır. Madenin 1325 yılı geliri istisna tutulursa devlet madenden kâr elde etmiş değildir. Üstelik içindeki sefalet dolayısıyla madenin bir şirkete verilerek yaşanan sefaletle son verilmesi daha iyi bir seçenek olarak görülmüştür³⁵.

Bu ağır şartlar nedeniyle devlet madende çalışan vatandaşını pek çok vergiden muaf tutmasına karşın, insanlar madende çalışmak için gönüllü olmamıştır. Bu yüzden devlet, maden bölgesinde yaşayan halkın madende çalışmasını zorunlu tutmuş aksi takdirde sürgün ya da idam gibi ağır cezaları uygun görmüştür³⁶. Eğer madenin bulunduğu bölgede yerleşik bir halk yok ise yakın çevre köylerinde oturan halkın bu madenlerde çalışması için gerekli düzenlemeleri yaparak onlara kalacak oda, yemek ve ücret vermiş hatta madende çalışmayı özendirmek için üretecek madenin belli miktarını ya da bazen tümünü belli bir fiyattan satın almayı taahhüt etmiştir³⁷.

3. Dr. John Lawrence Smith ve Anadolu’daki Zımpara Rezervlerinin Keşfi

Keşfedilmesinin ardından ilk olarak inşaat sektöründe, teknolojinin ilerlemesiyle nakil araçları ve makinelerde de kullanılmaya başlanan zımpara, perdahlama ve cilalama için önemli bir kaynak niteliğinde olup, 19. Yüzyıl ila 20. Yüzyıl’ın başında dünyanın dört farklı bölgesinde mevcut olmuştur. Bunlar Osmanlı Devleti sınırlarında bulunan Aydın Vilayeti, 1830’da Yunanistan’ın bağımsız olması ile Osmanlı’dan ayrılıp Yunanistan’a dâhil olan Naxos Adası, İngiltere’deki Chester bölgesi ve Amerika’da bulunan Peekskill (Chester) bölgeleri olmuştur. Bu dört bölgeden ilk olarak Naxos bölgesindeki madenler keşfedilerek piyasaya sürülmüştür³⁸.

Amerikalı bilim adamı Dr. J. Lawrence Smith, Osmanlı Devleti’ne Sultan Abdülmecid’in daveti üzerine 1847 yılında gelmiştir. Sultan -aslında madenler için değil- pamuk ekimi için Amerika’dan yardım talep ederek ülkenin gelişmiş ekim metotlarından faydalanmak istemiş, onun bu talebi üzerine de zirai kimya üzerinde çalışmalar yapan Dr. Smith Türkiye’ye gönderilmiştir³⁹. Aydın, Kasaba ve Adana bölgeleri hem iklimi hem de etrafları akarsularla

³⁴ Ahmet Şerif, *age*, s.332-335.

³⁵ Ahmet Şerif, *age*, s.334-335.

³⁶ Osmanlı madenlerindeki çalışma koşulları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. Bülent Varlık, “Osmanlı Devleti’nde Madenlerde Çalışma Koşulları”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, 4. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, ss. 917-922.

³⁷ Quataert, *age*, s.914-915.

³⁸ Bu bölgelerdeki madenlerin teknik özellikleri, madenlerin nakliye yerleri vb. ayrıntılı bilgi için bkz. Joseph Hyde Pratt, *Corundum And Its Occurrence And Distribution In The United States*, U.S. Government Printing Office, 1906.

³⁹ Benjamin Silliman, *Sketch Of The Life And Scientific Work Of Dr. John Lawrence Smith*, Judd&Detweiler Printers, Washington 1884, s.7

çevrili olduğu için pamuk ekimi için daima uygun bölgeler olarak düşünülmüştür⁴⁰. Türkiye’de pamuk ekimi konusunda çalışma yapmaktan hoşnut olmayan Dr. Smith Amerika’ya dönmeyi düşünürken Osmanlı hükümeti ülkedeki maden kaynaklarını araştırması konusunda kendisine bir öneride bulunmuş, yeni bir şeyler keşfedebileceğini düşünen Dr. Smith bu öneriyi heyecanla kabul etmiştir. Nitekim yaptığı çalışmalar neticesinde Anadolu’daki zımpara rezervlerini keşfetmiştir ki bu o dönem için çok büyük bir buluştur⁴¹. O zamanlar yalnızca Yunanistan’ın Naxos Adası’ndan çıkmakta olan zımpara cevheri başka yerlerde çıkmadığı gibi, hakkında da çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca Naxos’un o dönem bu konuda tek olması, cevherin hızla tükenmeye yüz tutmasına sebep olabileceği gibi Yunanlıların da fiyatı hayli yüksek tutmasında etken olmuştur. Dr. Smith, Aydın bölgesinde bulduğu rezervler üzerine incelemeler yaparak bu incelemeleri Amerika’ya göndermiş, arkadaşı Dr. Charles T. Jackson’a zımpara bölgesi olma ihtimali bulunan Amerika’daki rezervler üzerinde de araştırma yaptırmıştır. Nitekim Massachusetts’in Chester (Peeksil yakınında) bölgesinde bulunan ve yalnızca demir madeni çıkarılan bölgedeki zımpara rezervleri bu şekilde keşfedilmiştir. Dr. Smith’in Türkiye’de yaptığı çalışma hem Osmanlı Devleti’ndeki hem de Amerika’daki zımpara rezervlerinin bulunmasını sağlamıştır. Ayrıca Anadolu’daki zımpara madenleri üzerinde yaptığı çalışmalar, bu konuda yapılmış ilk bilimsel çalışmalar olmuştur. Doktor bu çalışmalarını ilk olarak 1850 yılında Fransız Akademisi’nde sunmuş, ardından “Recueil du Mémoires des Savantes Etrangers” ismiyle American Journal’da yayınlanarak bilim dünyasını bu konuda bilgilendirmiştir. Bu tarihten sonra da konu hakkında çalışmalar devam etmiştir⁴².

Dr. J. Lawrence Smith’in çalışmaları Anadolu ve Amerika’daki rezervlerin bulunmasına etki etmekle birlikte dünya zımpara piyasası üzerinde de sarsıcı olmuştur. Çünkü 17 farklı bölgede zımpara cevheri barındıran Naxos Adası çok kaliteli bir rezerve sahip olduğu gibi neredeyse tek olduğu için cevheri yüksek meblağlardan satarken, Aydın’daki keşifle durum değişmiştir. Yeni bir maden kaynağının bulunmuş olması öncelikle zımpara maden piyasasındaki fiyatın düşmesine neden olduğu gibi buradaki madenlerin Naxos Adası’ndakilerden çok daha kaliteli olması zımpara alıcılarının Osmanlı Devleti’ne yönelmesine etki etmiştir. Ardından gelen Amerika’daki keşif ise Osmanlı Devleti’ni rekabete sürükleyerek zımparadan aldığı ücreti daha da düşük tutmasına neden olmuş, bu da piyasayı daha da ucuzlatmıştır⁴³.

Dr. J. Lawrence Smith’in Anadolu’da bulduğu zımpara rezervleri Aydın Vilayeti sınırlarında olmuştur. Aydın Vilayeti II. Meşrutiyet Dönemi’nde İzmir Sancağı, Saruhan(Manisa) Sancağı, Aydın Sancağı, Menteşe(Muğla) Sancağı ve Denizli Sancağı’nı kapsayacak kadar geniş bir alana sahiptir⁴⁴. Bu durum 1913 yılında Menteşe Sancağı Aydın Vilayeti’nden ayrılana dek sürmüştür⁴⁵. 3.586 mil karelik ormanları ile oldukça yeşil bölgelerden⁴⁶ biri olan Aydın vilayeti madenler konusunda da zengin bir bölge konumundadır. Aydın’da zımpara dışında simli kurşun, kömür, bakır, gümüş, civa, altın, kalamın, arsenik, antimuan, demir, simli çinko, manganez, altın ve krom madenleri de mevcut olmuştur⁴⁷. Zımpara madenleri ise Dr. Smith bunları ilk keşfettiğinde Kula’ya yakın kasabalarla,

⁴⁰ *The Times*, “Cotton Cultivation in Asia Minor”, 14 October 1908, Issue: 38777, London, pg.10.

⁴¹ Silliman, *age*, s.7.

⁴² Silliman, *age*, s. 8-9.

⁴³ Pratt, *age*, s.26-157.

⁴⁴ Ravndal, *age*, s.122.

⁴⁵ II. Tertip Düstur, V. Cilt, s.866.

⁴⁶ Bu durum 1919-1922 yıllarındaki Türk- Yunan savaşlarına dek böyle sürmüş savaş sonrası ormanlar 1.239 mil kareye düşmüştür. Bkz. Ravndal, *age*, s.122

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şerife Yorulmaz, Aydın Vilayeti’nde Madenler (1850-1908), *Dokuz Eylül Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi*, İzmir 1994, s.135-220.

Gümüşdağı ve Aksivri Dağı bölgelerini göstermiş, maden yataklarının Efes harabelerinin yaklaşık 12 mil doğusunda ve Büyük Menderes Nehri'nin kuzeyinde de mevcut olduğunu belirtmiştir⁴⁸ ancak zaman içinde aramalar daha sık ve geniş yapıldığından II. Meşrutiyet Dönemi'nde vilayetin tüm sancaklarında zımpara rezervleri bulunup işletmeye açılmıştır⁴⁹.

Mr. J. Lawrence Smith Anadolu'da zımpara cevherini keşfettikten sonra başkaları da bölgede bu madenin arayışına girmiştir. Arayışa giren kişiler arasında özellikle Abbot ailesine ait olan ve Abbot zımparası olarak adlandırılan cevherinin en kalitelisi olduğu tespit edilmiştir⁵⁰. İmtiyaz belgelerinde de adına sıklıkla rastlanılan Abbot ailesi Osmanlı Devleti'nin köklü Levanten ailelerinden biridir. İngiliz olan ailenin Osmanlı Devleti'ne gelişi İngilizler tarafından 1581 yılında kurulan Levant Company'e kadar uzanmaktadır⁵¹. Osmanlı Devleti ile ticaret yapmak isteyen şirket bu ticareti yakinen takip amacıyla İstanbul'da bir şubesini açmış, İngiltere'nin tüccar kesiminden olan Abbott ailesinin bir kısmı da bu şirket vesilesi ile 1600'lü yılların sonlarına doğru Osmanlı Devleti'ne gelmiştir⁵². Abbot ailesinin zımpara madeni işletmesi ise J. Lawrence Smith'in Anadolu'da zımparayı keşfinden sonra olmuş, İzmir'e yerleşen Richard Benjamin Abbott, Gümüş Dağı'nın karşısında bulunan zımpara madenlerinin işletmesini almıştır. Richard Benjamin Abbott 15 Eylül 1858'de öldükten sonra⁵³, eşi Helen Margaret Maltass işlerin yönetimini devralmış bu konuda hayli başarılı da olmuştur⁵⁴. Meşrutiyet dönemi belgelerinde ismine sıklıkla rastlanılan Ernest Abbott ise Richard Benjamin Abbott'un diğer eşinden olup, daha sonra idareyi de ele alan kişi olmuştur. Ancak anılardan görüldüğü kadarıyla madenlerin yönetimi konusunda ne babası ne de Helen Margaret Maltass kadar başarılı olamamıştır⁵⁵. Abbott ailesi zımpara madeni dışında çinko⁵⁶, kalamın⁵⁷, simli kurşun⁵⁸ gibi diğer madenleri çıkarıp işletme işini de üstlenmiştir.

Aile bölgedeki zımpara madeninin işletilmesi için II. Meşrutiyet'in ilanından çok önce bir maden şirketi kurmuştur birkaç kez isim değiştiren şirket 1900'lerin başında "Abbott Family Mines" ismini taşıırken daha sonra "Abbott's Emery Mines Ltd"⁵⁹ ismini almıştır⁶⁰. I.Dünya Savaşı çıkmadan önce gerek Aksivri gerek Gümüşdağı'ndaki en iyi zımpara rezervlerini çıkaran ve bu işten oldukça iyi para kazanan aile savaşa birlikte sıkıntıya düşmüştür⁶¹. Üstelik Ernest Abbott da 1916 yılında ölmüş, onun yokluğunda işleri oğlu Richard G. Abbott

⁴⁸ Pratt, *age*, s.155.

⁴⁹ Her bir sancaktaki işletmelere örnek için bkz. BEO. 3394/254544, BEO. 3578/268334, İ.MT. 8/4, MV.229/67, MV.231/351.

⁵⁰ Pratt, *age*, s.26-27.

⁵¹ Şirket hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mortimer Epstein, *The Early History of the Levant Company*, G. Routledge & Sons Lt., 1908.

⁵² Abbott ailesinin şirkette çalışan üyeleri için bkz. David Wilson, *Levant Company: Admissions of Freeman and Grants of Liberty of Trade, 1695-1824*, 2017.

⁵³ The Gentleman's Magazine, V. 205 (July-Dec.), London 1858, s.537

⁵⁴ Aile anılarda çok çekici ve güzel olduğu belirtilen Helen Maltass aynı zamanda çok kültürlü ve açık fikirli olarak betimlenmiştir, onun bu bilgili hali herkesin ilgisini çektiğinden valinin bile zaman zaman gelip kendisinin görüşleri aldığı notu düşülmüştür. Bkz. Hélène Van Der Zee, *Contes D'une Vieille Maison Et Quelques Racines Familiales*, 1965, s.10.

⁵⁵ Van der Zee, *age*, s.10.

⁵⁶ BEO 3538/265316

⁵⁷ ŞD. 3050/46

⁵⁸ DH. MKT. 2787/21

⁵⁹ Zımparanın İngilizcesi olan "emery" kelimesi Naxos Adası'nın "Emery Burnu'ndan" dolayı bu ismi almıştır. Bkz. Kadir Sarız, İlyas Nuhoglu, *Endüstriyel Hammadde Yatakları ve Madenciligi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1992, s.443

⁶⁰ Osmanlı Devleti'nde kurulan yerli - yabancı olup diğer cevherleri işleten maden şirketleri için bkz. Zafer Toprak, *Türkiye'de Milli İktisat*, Doğan Kitap, İstanbul 2012, s.691-707.

⁶¹ H.M. Stationary Office, *Anatolia*, London 1920, s.91.

devralmışsa da Dünya Savaşı'nın varlığı ardından II. Dünya Savaşı ve sonrasında Türk yetkililerin maden imtiyazı vermemesi şirketin önce çözülmesine sonra da ortadan kalkmasına neden olmuştur⁶².

4. 1908-1918 Yılları Arasında Anadolu'daki Zımpara Rezervlerinin Dağılımı

Arşiv belgelerinde zımparaya dair onlarca belge mevcuttur. Bu belgelerden görüldüğü kadarıyla devlet zımpara madeni için 60 sene işletme hakkı vermiştir. Bu da 1906 Nizamnamesi'nde yer alan *"krom, zımpara ve boratlı maddeler ve buna benzeyen, damar halinde olmayıp bütün yığınlar halindeki madenler için 40 ila 99 sene arasında imtiyaz verilecektir"* söylemi ile uymaktadır. Ayrıca işletilmeye verilen maden için Şura-yı Devlet ve Meclis-i Vükela kararı esas tutulmuştur.

Yine bu belgelere göre⁶³ 13 adet "zımpara madeni arama ruhsatı", 20 adet ise "zımpara madeni işletme ruhsatı" verilmiştir. 13 adet maden arama ruhsatından 3'ü yabancı devlet tebaasına, 9'u ise Osmanlı vatandaşına verilmiştir. Bu 3 yabancıların 2'si Fransız, 1'i İngiliz'dir. Osmanlı vatandaşlarına verilen ruhsatların ise 3'ü Müslüman 6'sı gayrimüslim vatandaşlar tarafından alınmıştır. Ayrıca daha evvel Yorgi Veleli Dimitri isimli Osmanlı vatandaşına verilmiş olan maden arama imtiyazı bu zatın, hisselerin bir kısmını İngiliz Alfred Şarno'ya devretmesi ile 1 ruhsatta İngiliz ve Osmanlı ortaklığı söz konusu olmuştur.

20 adet maden işletme ruhsatının ise 8'i yabancı devlet tebaası, 9'u Osmanlı vatandaşı, 3'ü ise Osmanlı ve yabancı devlet vatandaşı ortaklığıdır. Yabancı devlet tebaasına verilen 8 ruhsattan 1'i Alman bir vatandaşa gerisi ise İngiliz vatandaşlarına aittir. Osmanlı vatandaşlarına ait olan 9 ruhsattan 6'sı gayrimüslim vatandaşlara, 2'si Müslüman, 1'i de gayrimüslim- Müslüman ortaklığına verilmiştir. Osmanlı vatandaşı ve yabancı devlet ortaklığına verilmiş 3 ruhsattan 1'i İngiliz, diğeri Avusturya vatandaşları ile ortak ruhsata sahipken bir diğeri ruhsat ise İngiliz, Fransız ve Osmanlı tebaasından 3 kişiye ortak verilmiştir. İşletme alan yabancı devlet tebaası sayısı Osmanlı vatandaşlarından az görünmekle birlikte yabancılar üretim konusunda Osmanlı vatandaşlarından önde olmuşlardır⁶⁴.

İşletme ruhsatı alanlar arasından yukarıda bahsi geçen Abbott ailesinden Ernest Abbott göze çapmaktadır. 1'i Osmanlı vatandaşları ile ortak olmak üzere toplamda 5 farklı yer için işletme imtiyazı alan Ernest Abbott, zımpara konusunda en fazla işletme ruhsatına sahip kişi olmuştur. Osmanlı vatandaşlarından ise Boldanlı Hacı Emin Efendi ile kardeşleri ön plana çıkmıştır. Ancak verilen bu imtiyazların bazıları daha sonra feshedilmiştir. Fesih tarihlerinin 1914 yılı ve sonrasında olması Dünya Savaşı'nın bu durum ile ilgili olup olmadığının ya da Osmanlı Devleti'nin İtilaf Devletlerine mensup imtiyaz sahibi kişilere karşı bir yaptırım olup olmadığının sorgulanmasına neden olmuştur. Nitekim imtiyazı feshedilen kişiler arasında İngiliz vatandaşı Ernest Abbott'un olması ve kendisine verilen Morali, Kemer⁶⁵ ve Kekre⁶⁶ mevkiilerindeki maden imtiyazlarının feshedilmesi belli bir yaptırım olduğu düşüncesini güçlendirmişse de geri kalan imtiyazlarının feshedilmemiş olması, ayrıca feshe dair belgelerde *"uhdesine ihale kılınmış olan bir kıta zımpara madeninin henüz ferman-ı âlisi ita edilmemiş olması"* notu ile *"düvel-i muhasır tebaasına ve bunların muvasatına"* dair bir kararın⁶⁷ varlığından bahsedilmesi düşünce şeklinin yanlış olduğunu göstermiştir. Üstelik Abbott ailesi

⁶² Van der Zee, *age*, s.7-8.

⁶³ Bakınız Ek 1- Tablo 4.

⁶⁴ Üretimde Türk, azınlık ve yabancı payları için bkz. A. Gündüz Ökçün, *İktisat Tarihi Yazıları*, Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara 1997, s.123-188.

⁶⁵ BEO 4337/325250

⁶⁶ BEO 4337/325256

⁶⁷ İ.MMS. 193/21, İ.MMS. 193/18

Osmanlı Devleti'ne İngiltere'den göçmüş ve belgelerde İngiliz vatandaşı olarak geçmesine karşın yüzlerce yıldır Osmanlı Devleti'nde yaşayan bir ailedir. Nitekim diğer İngiliz ya da Fransız vatandaşların imtiyazlarına dokunulmadığı gibi feshedilen imtiyazların içinde Müttefik Devlet üyesi ya da Osmanlı tebaası vatandaşlarının olduğu da gözlenmiştir. 2 Nisan 1913 tarihli ferman ile imtiyaz alan Mahir Bey ve ortaklarına ait imtiyaz 18 Mayıs 1916'da feshedilmiştir⁶⁸. Aynı gün Bozüyük nahiyesinin Çamsakız mevkiinde imtiyaz sahibi olan Nazım Bey, İstavri Bey ve ortaklarına ait imtiyaz da feshedilmiştir⁶⁹. Ayrıca 5 Mayıs 1880 yılında aldığı ferman-ı âli ile Seferihisar'da işletme imtiyazı sahibi ve Avusturya – Macaristan Devlet tebaasından olan Emanuel de Mariko'ya ait imtiyaz da feshedilmiştir⁷⁰. Anlaşılan o ki bu fesihler yasal süreleri zarfında gerekli işlemlerin yapılmamış olması ile ilgilidir.

Devlet savaş başladıktan sonra imtiyaz feshinde İtilaf ya da İttifak Devleti ayrımı yapmazken madenin ihracatı konusunda bu ayrımı yapmıştır. 1914 itibarı ile ihracat amacıyla gelen taleplerde, devlet yöneticileri ihracatın yapılacağı ülkenin İttifak Devletleri ya da tarafsız devletlerden olmasını şart koşmuştur. Nitekim 1914 ve sonrasında bölgeden çıkarılan tonlarca zımpara madeni Almanya, Avusturya, İtalya ve hatta Amerika'ya gönderilmiştir. Amerika I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin karşısında yer almışsa da savaşa dâhil olması 1917 yılının Nisan ayında gerçekleşmiştir. Amerika'dan gelen zımpara maden talebi ise 1915 yılına aittir. Osmanlı Devleti bu talep üzerine aynı yıl Amerika'ya bin ton zımpara madeni ihracatına izin vermiştir. Aynı zamanda İtalya'ya da üç yüz ton göndermiştir. Üstelik Amerika ve İtalya'ya gönderilen bu madenler için izin isteyen kişi de maden işletme imtiyazına sahip olan ve İzmir'de yaşayan dava vekili Alber Tarika'dır⁷¹. Aynı kişi 1916 yılında Almanya ve Avusturya'ya da beş yüz ton zımpara cevheri göndermiştir⁷². Alman vatandaşı olup maden imtiyazı bulunan Franz Koper de Almanya ve Avusturya'ya maden ihracı için Osmanlı Devleti'nden izin alan kişilerden biri olmuştur⁷³. Yapılan maden ihracatı sırasında bu kişilere ait ocaklar dışında Alber Yaşova'nın elinde bulunan Tire'deki maden ocağından da ihracat yapıldığı anlaşılmaktadır⁷⁴.

Savaşta Osmanlı Devleti'nin karşısında yer almadığı sürece ihracatın yapılmasında bir problem görülmemekle birlikte gelen her talep sonrası Sadaret, Harbiye Nezareti'ne durumu bildirerek talep edilen miktarın talep eden ülkeye gönderilmesinde sakınca olup olmadığını sormuştur. Üstelik yalnız Harbiye Nezareti'ne değil Orman ve Maadin Nezareti⁷⁵, Ticaret ve Ziraat Nezareti⁷⁶ ile Maliye Nezareti gibi diğer bakanlıkların da görüşlerini almış, gelen olumlu yanıtlardan sonra ihracata izin vermiştir⁷⁷. İhracatın büyük kısmı Osmanlı Devleti'nin yakın ilişki içinde olduğu müttefiki Almanya'ya yapılmıştır. Almanya'ya gönderilen maden çıktığı yere göre bazen Bandırma yolu⁷⁸ ile limana ulaştırılırken genel olarak da İzmir Limanı'ndan Almanya'ya ulaştırılmıştır. Madenin zaman zaman Rotterdam'a götürülüp oradan da Hamburg'da bulunan bir ticarethaneye ulaştırıldığı anlaşılmaktadır⁷⁹.

⁶⁸ BEO 4414/331031

⁶⁹ BEO 4414/331027

⁷⁰ MV 246/42

⁷¹ BEO 4344/325784

⁷² MV 202/136

⁷³ DH.İ.UM. 77/2, MV 201/32

⁷⁴ DH.İ.UM. 77/1

⁷⁵ BEO 4418/331340

⁷⁶ BEO 4406/330415

⁷⁷ BEO 4420/331453

⁷⁸ BEO 4416/331162

⁷⁹ BEO 4343/325652

Zımpara madeninden bir yılda elde edilen miktar I. Dünya Savaşı çıkana kadar 19 bin tonla 43 bin ton arasında değişmiş, savaş çıktıktan sonra ise üretim yok seviyesine düşmüştür. Ülkenin tekrar zımpara ihracatı yapabilecek seviyeye gelmesi ise 1920 yılından itibaren mümkün olmuştur⁸⁰. Ülkenin zımpara dâhil tüm madenlerden elde ettiği vergi miktarı ise 1908 yılından 1917 yılının ilk altı ayı zarfında 47.974.268 kuruş olmuştur⁸¹.

Tablo 3. Zımpara cevherinden çıkarılan yıllık tonaj

Yıl	Yıllık Tonaj	Yıl	Yıllık Tonaj
1908	24.475	1912	37.448
1909	25.299	1913	42.487
1910	27.657	1914	19.110 82
1911	29.430		

Sonuç

Bulundukları ülkeler için önemli gelir kaynaklarından olan madenler geniş coğrafyasının da verdiği avantajla Osmanlı Devleti'nde bol miktarda bulunmuştur. Ancak ülkedeki yolsuzluk(yol olmaması), araçsızlık, ilimsizlik, ayrıca mali birikimden, elektrikten, güçlü ticaret açısından yoksunluk bu madenlerden faydalanmayı nerdeyse olanaksız kılmıştır. Abdurrahman Vefik Sayın'ın söylemi ile Osmanlı'da “*yol yok, vâsıta yok, servet yok, ilim yok, kuvve-i ticariye ve elektirikkiye ve mâiyyeden istifade tariki yoktur*”⁸³. Hâlbuki büyük bir zenginlik kaynağı olmalarına rağmen, madencilik büyük sermaye gerektirip, riskleri hayli yüksek, geri ödemesi uzun süren, uluslararası fiyat hareketlerinden etkilenen bir sektör olduğu için darboğazda olan devlet, bu madenleri işletmek yerine işletmesini yüksek fiyatlarla verip, vergileri ile yetinmeyi tercih etmiştir⁸⁴. Bu durum devletin kendi madenlerinden istifadesinin de en alt seviyede olmasına neden olmuştur. Bununla birlikte hiçbir madenini işletmemiş değildir, ülkenin ihtiyacı açısından değerli olan kömür madenlerine imtina eden devlet bu madenlerden bazılarının işletmesini üstlenmişse de Bulgar Dağı Maden örneğinden gördüğümüz üzere işletme konusunda pek de başarılı olamamıştır. Nitekim madeni gezen Ahmet Şerif'in bu maden hakkında anlattıkları, çalışma koşullarındaki kötü manzara ayrıca kârdan çok zarara uğrandığı söylemi devletin bu işi henüz düzgün yapamadığını açıkça göstermektedir. Öyle ki gazeteci bile madenin içinde bulunduğu mevcut durum karşısında elde edilecek gelir ve çalışanların iyiliği için devletin işletmeyi bir şirkete bırakmasını tavsiye etmiştir. Devlet de bu durumun farkında olacak ki vergi alma tercihinə yönelerek, uzun yıllar

⁸⁰ 1920 yılında yalnız İngiltere'ye 4.986 ton zımpara gönderilmiştir. Bkz, Majesty's Stationery Office, *The Mineral Industry Of The British Empire and Foreign Countries*, London 1925, s.6.

⁸¹ Öztel, *age*, s.108. Vedat Eldem'e göre bu meblağ tüm gelir içinde binde 10'lara dahi ulaşmamaktadır. Bkz. Vedat Eldem, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s.6.

⁸² Diğer tarihler ve miktar için bkz. G. Bie Ravndal, *Turkey A Commercial And Industrial Handbook*, Government Printing Office, Washington 1926, s.149.

⁸³ Sayın, *age*, s.573-574.

⁸⁴ Turgut İleri, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye’de Madencilğin Genel Durumu ve Atatürk’ün Madencilikle İlgili Düşünceleri”, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Ocak 2011, C.19, No.1, ss.287-296, s.288.

boyunca madenlerin işletmelerini şahıslara ya da şirketlere devretmiş, çıkarılan madenlerden linyit ve taşkömürü dışındakilerin neredeyse tamamının yurt dışına ihracına ses etmemiştir⁸⁵.

Neredeyse tamamı ihraç edilen madenlerden olan zımpara cevheri, I. Dünya Savaşı'nın çıkması nedeniyle Almanya, İtalya, Avusturya, Amerika gibi dost ya da tarafsız ülkelere ihraç edilirken, savaşılan devletlere gönderilmesi kesinlikle yasaklanmıştır. Bununla birlikte kendisine işletme imtiyazı verilen kişilerden hiçbirinin İngiliz ya da Fransız olduğu için işletme imtiyazı elinden alınmamış, imtiyazın prosedürüne ve yasal sürecine dair bir sıkıntı varsa hangi ülkeden olduğuna bakılmaksızın, o vakit ruhsatı feshedilmiştir. Cumhuriyet Arşivi'nden yapılmış olan araştırma yabancılara ait bu imtiyazların 1923 yılından sonra da devam ettiğini göstermiştir⁸⁶. Hatta bu süreçte Abbott Limited Şirketi de varlığını sürdürmüştür. Kişilerin ruhsatları bağlı oldukları ülkelere göre feshedilmemiş olmakla birlikte savaşın varlığı rezervlerin çıkarılmasını yok seviyesine indirmiş, ülkenin yeniden bu cevheri çıkararak ihraç edebilecek konuma gelmesi de 1920'leri bulmuştur.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi(BCA)

Kararlar Daire Başkanlığı

Başbakanlık Osmanlı Arşivi(BOA)

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO)

Cevdet/ Darphane (C.DRB.)

Dahiliye/ İdare-i Umumiye (DH.İ.UM.)

Dahiliye/ Mektubi Kalemi (DH.MKT.)

İrade/ Dosya Usulü (İ.DUİT.)

İrade/ İmtiyazat ve Mukavelat (İ.İMT.)

İrade/ Meclis-i Mahsus (İ.MMS.)

İrade/ Orman ve Maadin (İ.OM.)

Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.)

Şura-yı Devlet (ŞD.)

Resmi Yayınlar

I.Tertip Düstur, V. Cilt

I.Tertip Düstur, VII. Cilt

I. Tertip Düstur, VIII. Cilt

II. Tertip Düstur, II. Cilt

II. Tertip Düstur, V. Cilt

⁸⁵ Ökçün, *age*, 175-184.

⁸⁶ Örnek belgeler için bkz. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Kararlar Daire Başkanlığı), 30.18.01.02 / 77.67.7, 30.18.01.01 / 13.28.4, 30.18.01.02. / 80.97.8, 30.18.01.02. / 84.84.1., 30.18.01.01. / 11.51.8.

II. Tertip Düstur, VII. Cilt

Sürelî Yayınlar

The Gentleman's Magazine, V. 205 (July-Dec.), 1858 London.

The Times, "Cotton Cultivation in Asia Minor", Is. 38777, 14 October 1908 London.

Telif Eserler

Ahmet Şerif, *Anadolu'da Tanin*, Birinci Gezi, Kavram Yayınları, 1977.

Bayartan, Mehmet, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Madenlerinin Coğrafi Dağılışı", *Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi*, C.10, S.1, 2008, ss.137-155.

Eldem, Vedat, *Harp ve Mütareke Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1994.

Epstein, Mortimer, *The Early History of the Levant Company*, G. Routledge & Sons Lt., 1908.

İleri, Turgut, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye'de Madencilik Genel Durumu ve Atatürk'ün Madencilikle İlgili Düşünceleri", *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Ocak 2011, C.19, No.1, ss.287-296.

Keskin, Özkan "Osmanlı Devleti'nde Maden Hukukunun Tekâmülü (1861-1906)", *OTAM Dergisi*, S.29, Ankara 2011, ss.125-148.

Kurmuş, Orhan, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Savaş Yayınları, Ankara 1982.

Majesty's Stationery Office, *Anatolia*, London 1920.

Majesty's Stationery Office, *The Mineral Industry Of The British Empire and Foreign Countries*, London 1925.

Monroe, Will Seymour, *Turkey And The Turks: An Account of The Lands, The Peoples, And The Institutions of The Ottoman Empire*, G.Bell & Sons, London 1908.

Ökçün, A. Gündüz, *İktisat Tarihi Yazıları*, Sermaye Piyasası Kurulu, Ankara 1997.

Öztel, Muharrem, *II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Maliyesi*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009.

Pamuk, Şevket, *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme (1820-1913)*, İş Bankası Yayınları, İstanbul 1994.

Pamuk, Şevket, *Osmanlı- Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914*, İletişim Yayınları, İstanbul 2007.

Pratt, Joseph Hyde, *Corundum And Its Occurence And Distrubition In The United States*, U.S. Government Printing Office, 1906.

Quataert, Donald, "19. Yy'da Osmanlı Devleti'nde Madencilik", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 4. Cilt, İletişim Yay, İstanbul 1985, ss.913-916.

Ravndal, G. Bie, *Turkey A Commercial And Industrial Handbook*, Government Printing Office, Washington 1926.

Sariiz, Kadir, İlyas Nuhoğlu, *Endüstriyel Hammadde Yatakları ve Madenciligi*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1992.

- Sayın, Abdurrahman Vefik, *Tekâlîf Kavaidi*, Maliye Bakanlığı Yayınları, Ankara 1999.
- Shaw, Stanford J. “The Nineteenth – Century Ottoman Tax Reforms and Revenue System”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol.6, No.4 (Oct.,1975), pp. 421-459.
- Silliman, Benjamin, *Sketch Of The Life And Scientific Work Of Dr. John Lawrence Smith*, Judd&Detweiler Printers, Washington 1884.
- Thobi, Jaques, “Osmanlı Devleti’nde Yabancı Sermaye”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, 3. Cilt, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, ss.724-739.
- Tızlak, Fahrettin, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, Ankara 1997.
- Toprak, Zafer, *Türkiye’de Milli İktisat*, Doğan Kitap, İstanbul 2012.
- Türkiye Cumhuriyetinin Yetmişbeşinci Yılında Aydın*, Aydın Valiliği.
- Van Der Zee, Hélène, *Contes D’une Vieille Maison Et Quelques Racines Familiales*, 1965.
- Varlık, M. Bülent, “Osmanlı Devleti’nde Madenlerde Çalışma Koşulları”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, 4. Cilt, İletişim Yay., İstanbul 1985, ss. 917-922.
- Yorulmaz, Şerife, Aydın Vilayeti’nde Madenler (1850-1908), *Dokuz Eylül Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi*, İzmir 1994.
- Wilson, David, *Levant Company: Admissions of Freeman and Grants of Liberty of Trade, 1695-1824*, 2017.

Ekler

Ek 1: Tablo 4. 1328-1334 yılları arasında Anadolu'da bulunan zımpara cevherinin dağılımı⁸⁷

İmtiyaz türü	Madenin yeri	Hisse Sahipleri	İmtiyazın Verilme Tarihi	Ek Bilgi
Maden arama ruhsatı	Saruhan Sancağı/ Akhisar Kazası, Marmara Nahiyesi	Hacı Emin, Hafız Edhem kardeşler	9 Safer 1328 ⁸⁸	
Maden arama ruhsatı	Menteşe Sancağı/ Milas Kazası	Milashlı Yasef İvaf Efendi	24 Cemaziyellevvel 1328 ⁸⁹	
Maden arama ruhsatı	Menteşe Sancağı/ Muğla Kazası, Doğrek Karyesi	İngiliz vatandaşı Mr. Algoritil	13 Cemaziyelahir 1331 ⁹⁰	
Maden arama ruhsatı	Aydın Sancağı/Bozdoğan Kazası, Baygın ve Akseki Karyeleri	Hacı Emin Bey ve ortakları	3 Şaban 1331 ⁹¹	
Maden arama ruhsatı	Menteşe Sancağı / Milas Kazası, Şeyh Karyesi	Yako Tarika, Salaman Tarika ve Alber Tarika Efendiler	5 Zilhicce 1331	Bu tarih itibariyle Alber Tarika da hissedar olmuştur ⁹² .
Maden arama ruhsatı	İzmir Sancağı/ Seydiköy Nahiyesi, Karacadağ, Çayo ve Kesre Karyeleri	Osmanlı vatandaşı Alko Velidina Kordavkunaki	7 Muharrem 1332 ⁹³	
Maden arama ruhsatı	İzmir Sancağı/ Hristiyan Karyesi	Yorgi Veledi Dimitri ile İngiliz vatandaşı Alfred Şarno	20 Safer 1332	Bu tarih itibariyle Alfred Şarno da hissedar olmuştur ⁹⁴ .

⁸⁷ Tabloda yer alan maden arama ruhsatları, arşivde “zımpara madeni arama ruhsatı” olarak geçen ruhsatlardır. Yoksa “maden arama ruhsatı” olarak geçen yüzlerce ruhsat ve isim vardır. İşletme ruhsatlarında ise madenin adı yer aldığından işletmesi verilen zımpara madenlerinin tamamı tabloda yer almıştır.

⁸⁸ MV 137/45

⁸⁹ MV 140/94

⁹⁰ MV 177/45

⁹¹ MV 179/3

⁹² MV 182/16

⁹³ MV 183/5

⁹⁴ MV 184/43

Maden arama ruhsatı	Kütahya Sancağı/ Uşak Kazası, Kapalı Sagir Karyesi	Ahmed Nuri Efendi	28 Rebiülevve 1332 ⁹⁵	
Maden arama ruhsatı	İzmir Sancağı/ Tire Kazası, Küçük Kadife Karyesi	Fransız vatandaşı Mösyö Taraspol Penako	8 Cemaziyela hir 1332 ⁹⁶	
Maden arama ruhsatı	Menteşe Sancağı/ Muğla Kazası	Yorgi Patas ve Albertika Efendiler	14 Cemaziyela hir 1332	Bu tarih itibariyle Albertika Efendi de hissedar olmuştur ⁹⁷ .
Maden arama ruhsatı	Ayas Nahiyesi / Kozpınar Köyü	Fransız vatandaşı Mösyö Traspol Panako	17 Cemaziyela hir 1332 ⁹⁸	
Maden arama ruhsatı	Menteşe Sancağı/ Karakapı ve Tanaş Karyeleri	Tokatlıoğlu Atnaş Efendi, Alber Tarika Efendi	18 Zilkade 1332	Bu tarih itibariyle Alber Tarika Efendi de hissedar olmuştur ⁹⁹ .
Maden arama ruhsatı	Seydiköy Nahiyesi/ Karacadağ, Kesre, Çile Karyeleri	Osmanlı vatandaşları Aleko, Lanyakoro ve Kostaki Efendiler	9 Zilhicce 1332 ¹⁰⁰	
İşletme ruhsatı	Denizli Sancağı/ Tavas Kazası – Çardak ve Yolaltı Karyeleri	Hacı Mustafa Efendi, Mehmed ve Ahmed Efendiler ile İngiliz vatandaşı Ernest Abot	12 Rebiülevve 1327	İşletme imtiyazı 60 sene müddetle verilmiştir ¹⁰¹
İşletme ruhsatı	Menteşe Sancağı/ Bozöyük Nahiyesi – Nebi Karyesi	İngiliz vatandaşı Edvard Vişel	2 Cemaziyela hir 1327	İşletme imtiyazı 60 sene müddetle verilmiştir ¹⁰²

⁹⁵ BEO 4262/319638

⁹⁶ BEO 4282/321119

⁹⁷ MV 188/16

⁹⁸ MV 188/24

⁹⁹ BEO 4314 / 323539

¹⁰⁰ BEO 4238 / 317785

¹⁰¹ BEO 3394/254544, BEO 3527/264503

¹⁰² BEO 3578/268334

İşletme ruhsatı	Menteşe Sancağı/ Bozöyük Nahiyesi – Şark Karyesi	İngiliz vatandaşı Ernest Abot	18 Recep 1327 ¹⁰³	
İşletme ruhsatı	İzmir Sancağı/ Tire Kazası , Dağbeyiköy Karyesi	İngiliz vatandaşı Mösyö Edgar Vitali	9 Zilkade 1327	İşletme imtiyazı 60 sene müddetle verilmiştir ¹⁰⁴
İşletme ruhsatı	Eskihisar Karyesi	Kurbeti Arabyan Efendi	6 Rebiülevve l 1328	İşletme imtiyazı 60 sene müddetle verilmiştir ¹⁰⁵
İşletme ruhsatı	Menteşe Sancağı/ Bozöyük Nahiyesi	Nikolaki Veleđi Yoka Kayozeti, Taramol Veleđi Andon Niyako ile Dimitri Yovanoviç	6 Şaban 1329	İşletme imtiyazı 60 sene müddetle verilmiştir ¹⁰⁶
İşletme ruhsatı	Menteşe Sancağı/ Meblas Kazası, Kayabaş Nahiyesi	İngiliz vatandaşı Ernest Abot	Zilhicce 1329 ¹⁰⁷	
İşletme ruhsatı	Menteşe Sancağı / Milas kazası	Alber Yaşova Efendi	10 Cemaziyela hir 1330	İşletme imtiyazı 60 sene müddetle verilmiştir ¹⁰⁸
İşletme ruhsatı	İzmir Sancağı / Tire Kazası ,Yeniköy Çiftliği	Barvizbanyan Vahan Efendi	5 Ramazan 1330	İşletme imtiyazı 60 sene müddetle verilmiştir ¹⁰⁹ .
İşletme ruhsatı	Saruhan Sancağı/ Gördus (Gediz) Kazası	Alman vatandaşı Mr. Tolpi	6 Rebiülevve l 1331	İşletme imtiyazı 60 sene müddetle verilmiştir ¹¹⁰ .
İşletme ruhsatı	Halkapınar Mevkii	Ekber Yaşova	13 Rebiülahir 1331	İşletme imtiyazı 60 sene müddetle verilmiştir ¹¹¹ .
İşletme ruhsatı	Denizli Sancağı/ Irganlı Karyesi	Boldanlı Hacı Emin ile kardeşi Hafız Ethem Efendiler	13 Rebiülahir 1331	İşletme imtiyazı 60 sene müddetle verilmiştir ¹¹² .

¹⁰³ DH. MKT. 2892/46¹⁰⁴ İ.MT. 8/4¹⁰⁵ İ.OM. 14/4¹⁰⁶ BEO 3923/294192¹⁰⁷ MV 226/22¹⁰⁸ BEO 4044/303298¹⁰⁹ MV 227/180¹¹⁰ MV 229/67¹¹¹ MV 231/12¹¹² MV 231/13

İşletme ruhsatı	Menteşe Sancağı/ Muğla Kazası- Tepeköyü ve Taşkesiği Karyeleri	Boldanlı Hacı Emin Efendi	22 Cemaziyelevvel 1331	İşletme imtiyazı 60 sene müddetle verilmiştir ¹¹³ .
İşletme ruhsatı	Aydın Sancağı / Karacasu Kazası, Karataşlağ Mevki	İngiliz vatandaşı Edvard Hatkinson ve ortakları	1 Zilkade 1331	İşletme imtiyazı 60 sene müddetle verilmiştir ¹¹⁴ .
İşletme ruhsatı	Aydın Sancağı / Karacasu Kazası, Göztepe Mevki	İngiliz vatandaşı Edvard Hatkinson, Fransız vatandaşı Fransua Kurs, Sami Bey vd.	22 Safer 1332	İşletme imtiyazı 60 sene müddetle verilmiştir ¹¹⁵ .
İşletme Ruhsatı	Denizli Sancağı / Çal Kazası, Ortaköy Karyesi	Osmanlı vatandaşı Bedros dö Nikyan, Avusturya vatandaşı Anna binti Mihal Boskop	26 Safer 1332	İşletme imtiyazı 60 sene müddetle verilmiştir ¹¹⁶ .
İşletme ruhsatı	Aydın Sancağı/ Karacasu Kazasının, Kekre mevki	İngiliz vatandaşı Mr. Ernest Abot	3 Zilkade 1332	İşletme imtiyazı 60 sene müddetle verilmiştir ¹¹⁷ .
İşletme ruhsatı	Aydın Sancağı / Söke Kazası, Moreli ve Kemer Köyleri	İngiliz vatandaşı Mr. Ernest Abot	3 Zilkade 1332	İşletme imtiyazı 60 sene müddetle verilmiştir ¹¹⁸ .
İşletme Ruhsatı	Menteşe Sancağı/ Bozüyük Nahiyesi	İstavri Efendi, Nazım Bey ve Berber Hasan Ağa	15 Rebiülahir 1333	İşletme imtiyazı 60 sene müddetle verilmiştir ¹¹⁹ .

¹¹³ MV 231/97

¹¹⁴ MV 231/351

¹¹⁵ BEO 4252/318896

¹¹⁶ İ.MMS. 176/2

¹¹⁷ MV 236/99

¹¹⁸ MV 236/116

¹¹⁹ BEO 4341/325521

İşletme Ruhsatı	Menteşe Sancağı/ Kazası, Karyesi	Milas Şeyh	Osmanlı vatandaşları olan Yako Tarika, Alber ve Salamon Tarika	13 Şaban 1334	İşletme imtiyazı 60 sene müddetle verilmiştir ¹²⁰
--------------------	---	---------------	---	------------------	---

Ek 2. Dereköy civarındaki 1/5000 ölçekli zımpara madeni haritası¹²¹

¹²⁰ MV 243/45, İ.D.UİT. 23/14

¹²¹ HRT.H.1785.